

Cožpak jsem strážcem bratra svého?

MYŠLENKY, S NIMIŽ USÍNÁ STÁRNOUCÍ PROFESOR SOCIOLOGIE

Je tomu již čtyřicet let, co jsme se na-
dechli a dali průchod svému nesouhla-
su, nepochybně i nenávisti vůči těm,
kteří jako biblický zloděj přišli v noci,
aby nám uloupili i to málo svobody,
kterou jsme si vydobyli. Celá města
byla popsána hesly, slogany, veršo-
vankami, tu více, tu méně vtipnými.
Kromě těch nejznámějších (jako „Le-
nine, probud se, Brežněv se zbláznil“,
v němž ostatně bylo mnoho naivity)
jsem si zapamatoval také jedno, kte-
ré bylo mimochodem silné svou jistou
tajemností, ale i hloubkou sdělení:
„Kain byl taky bratr...“

Jsem šťastný, že se mohu stýkat se stu-
denty, učit je tomu málu, co znám, tu
a tam něco doporučit a nikdy nic nezaká-
zat – v tom jsem „liberál“. Na cestách po-
znání jsou průvodci, svůdci i rozcestníky,
ale cestu jde každý sám – s klopytavými
omyly i s radostí nově se otevírajících ho-
rizontů. Těmto svým studentům jsem dal
toto heslo k „rozšifrování“ – o co v něm
vlastně jde? Z těch více než třiceti jediná
studentka pochopila, že je to asi odkaz na
knihu Genesis a na klasický příběh Ábelo-
vy a Kainovy oběti. Logika toho hesla byla
přece prostá – tolik let jsme pěstovali „bra-
trské přátelství“ se svým východním sou-
sedem a protektorem, abychom nakonec
poznali v té nejbrutálnější podobě, že ten-

Georg Grosz: Kain 1944, olej na plátně, 100 × 125 cm. Repro archiv KT

né metafory, obrazy... Jako učitel se ovšem
kategoricky držím zásady, kterou prosazo-
val na počátku minulého století Max We-
ber, že politika (a náboženství) nepatří za
katedru vysoké školy – leda jako předmět
zkoumání. Katedra vysoké školy není ani
politická tribuna ani kazatelna. Ani při své

ně pojatého liberalismu, tedy ideje svo-
body volby, svobodného rozhodování,
možnosti výběru a – v neposlední řadě –
relativizované pravdy. Myšlenka, že není
univerzálních, obecně platných pravd, že
„každý má svou pravdu“, je sice lákavá,
ale až k pláči myšlenkově prázdná. Do-

něčeho, co naše chování reguluje, i když se
nám to může hrubě nelíbit. Některá ome-
zení, jež po nás křesťanská věrouka žádá,
se nám taky mohou nelíbit, ale to přece
vůbec neznamená, že jsou nesmyslná, ne-
správná a svévolně změnitelná. Vyjměte
kámen z Desatera, a zhroutlí se celá evrop-
ská civilizace. A protože první tři příkázá-
ní se jaksi neberou příliš vážně, je „stabilita
řádu“ ohrožena.

DVOJSEČNÝ POKROK

V „liberálně svobodném“ světě se velice
krásně žije, stejně jako ve světě v podsta-
tě neomezené spotřeby. Ti, kteří kritizují
církve a křesťanství, nalézají i na této spo-
lečnosti jakési vady na kráse (idea neko-
nečného růstu, politické skandály, právní
nejistoty, sebeobelhávání politiků i politi-
ky...), ale nakonec staví proti tradičnímu
křesťanskému pohledu na svět a společ-
nost „osvícený kritický rozum“: evropská
civilizace prý není přece spojena tradicí
(a už vůbec ne křesťanskou), ale vzpou-
rou proti tradici, kterou reprezentuje
kritický rozum, jenž se zrodil z osvícen-
ství.

Tento postoj, postoj „kritického rozu-
mu“, který směřuje k ustavení jakési „ve-
řejné agory“, kde se lidé v otevřeném dia-
logu shodnou na základních (dočasných)
pravdách a podstatných (omezených)
mravních normách, je zejména mladým

to bratr byl – Kain...

V době Sametové revoluce se podobná hesla, která by odkazovala ke znalosti Písma, již neobjevovala. Je s ní spjat jen jediný ryze křesťanský moment, a to společná recitace Modlitby Páně na Letenské pláni. Tehdy mohl Václav Malý ještě předpokládat, že většina přítomných tuto modlitbu zná, třeba jen mechanicky jako proud slov a zvuků zděděný po rodičích. Na té studené podzimní pláni ale naráz dostávala obsah nepochybně i pro ty, kteří si ji pamatovali již jen matně „jako i my odpouštíme našim viníkům...“

NEZNALOST PLODÍ NEPOROZUMĚNÍ

Vzpomínám obě ty události spojené symbolickým obloukem příběhu z První knihy Mojžíšovy (1968) a Otčenášem (1989) proto, že chci připomenout jedno z velkých zklamání, které mi připravilo polistopadové období. To bylo spojené s nadějami na názorovou volnost, která bude nejen otevřením se světu, ale i prostředím, v němž se vrátí aspoň část z toho, co nám vzala sekularizace (ta přirozená, spojená s modernitou) a ateizace (ta násilná, spojená s ideologickým totalitarismem). Prostředím, v němž se budou kultivovat některé potlačované a některé zneužívané tradice. Nemohu a nechci příliš zobecňovat svou zkušenost se svými mladými kolegy, ale jedno je jisté – jejich neporozumění křesťanské zvěsti je téměř absolutní (protože o ní nic nevědí), jejich odpor vůči katolické církvi je kategorický a někdy až neuvěřitelně nedůtklivý, názor na tradice – v podstatě jakékoliv („masarykovské“ nevyjímaje) – více než skeptický.

V diskusi s nimi jsem měl pocit, že jsem se ocitl ve volnomyšlenkářském kroužku někdy z počátku dvacátého století. Ale ti volnomyšlenkáři svého soupeře aspoň znali, ale Nový zákon z těch mých milých neznal (až na tu výjimku) nikdo, doslova nikdo. Ani ta nejslavnější podobnosti, ani ty nejcitovanější příběhy, nejčastěji uvádě-

snaze o jakýsi „objektivní nadhled“ jsem se ale nemohl od vřavavého momentu příběhu o dvou bratřích z knihy Genesis oprostít.

Když se Hospodin Kaina ptá, kde je jeho bratr, ten odpovídá: „Cožpak jsem strážcem bratra svého?“ Ten Hospodinův dotaz – vždyť to je nepřímá výzva k odpovědnosti. K odpovědnosti za to, být strážcem „bratra svého“. A být strážcem znamená přece bdít nejen nad tělesnou přítomností, ale i nad tím, jakým směrem se ubírá jeho uvažování, myšlení a jednání. Jistě, pokud k tomu sami máme mravní oprávnění... Nejde o „střežení“, které předpokládá odsudek či donucení, víme přece, že nemáme soudit, nechceme-li být sami souzeni – dříve, než přijde čas.

POHODLNÁ RÚZNOST

A tak tedy co možná věcně: „mladá generace“ – a zde se zobecnění dopustit můžeme, protože je podloženo dokonce statistickými daty – nepřijímá křesťanství (a zejména katolicismus) ze dvou důvodů. Ten první je prostá nevědomost, protože představa o křesťanské víře je dodnes (a dnes dokonce snad ještě intenzivněji) spojena téměř výhradně s tím, že katolicismus, který křesťanství hlavně reprezentuje, je a vždycky byl údajně reakční a zpátečnický. Dnes zejména proto, že nedovoluje eutanazii, potraty a antikoncepci, protože neschvaluje sňatky homosexuálních párů a nesezdaná manželství, ale také že usiluje o navrácení svých ztracených materiálních hodnot (všem, „co bylo ukradeno, budiž vráceno“, i šlechtě, ale církvi z jakýchkoli zvláštních důvodů nikoliv). O tom, že existují věcné důvody, proč církev setrvává na své věrouce a proč hájí svou pravdu i dnes dokonce proti většině obyvatel kdysi křesťanské Evropy, se zkrátka nepřemýšlí. Církvi se znovu přisuzují mocenské aspirace, jako by papež usiloval o světskou moc a církev o ovládnutí „duší a těl“ již konečně svobodných lidí.

Ten druhý důvod je svod zjednoduše-

konce velmi radikální americká filozofka Martha Nussbaumová, která je orientace spíše levicové (v americkém smyslu „liberální“, v němž klíčovým heslem není trh, ale sociální spravedlnost, ani tak efektivita, ale mravní solidnost), výslovně říká, že opravdový multikulturalismus je „ekumenismem“ a že je stejně důležité to, v čem jsou si lidé podobní, jako to, v čem se liší. Neustálý důraz na různost a místní a dějinnou osobitost vede nutně k relativismu – potom ovšem každé společenství má své pravdy a „univerzálního systému hodnot“ neexistuje, stejně jako není žádných absolutních (lidstvem společně sdílených) pravd. Proti tomu paní Nussbaumová namítá, že je nutné nejen hledat, ale i prosazovat skutečně univerzální pravdy, protože je známe a jenom se tváříme tak, jako by nebyly – přijmout představu, že nejsou, je totiž jednodušší a zabavuje nás to nepříjemných závazků.

VYPNĚTE SEMAFORY

Ta většina, která je přesvědčena, že žije v pluralistickém a atomizovaném světě (v němž je tu „každý sám za sebe“ a „sám za sebe taky hraje“), nedohlídá, že kromě svobody musí převzít i břemeno odpovědnosti. Nejsou-li lidé odpovědni Bohu, jsou odpovědni sobě a svým bližním, jichž se jejich jednání dotýká. A zde jsme přece u jádra věci. Každý, kdo ví jen něco málo o sociologii (o filozofii ani nemluvě), za jisté chápe, že kromě svobody, nezávislosti a volnosti (a ta sahá od výběru partnera, jejich střídání, nakupování a cestování či trávení dovolené až po svévolnou svobodu, která ubližuje tomu, kdo si ji zvolil, i těm, kdo s ním sdílejí pobyt na zemi) existuje cosi jako řád, jistý rámec stability, bez něhož nelze v tak složité společnosti, jako je ta naše, vůbec žít. Je krásné hlásit se k „teoriím chaosu“, ale ve skutečně chaotické společnosti se nikomu stejně žít nechce. Ostatně dovolme si trivialitu: vypněte na jeden den všechny světelné semaforey řídicí dopravu, a uvidíte, zda je, či není třeba

lidem sympatický. Ostatně v radikální a zlostné podobě se předvedl v šedesátých letech ve vzpouřách západních studentů; v podobě filozofických traktátů o něm čteme neustále. Zapomíná se ale na to, že osvícenský kritický rozum je pupeční šňůrou spjat s ideou pokroku (ta je taky oblíbená, aniž se tuší, jak málo ji postmodernisté mají rádi) – a pokrok je proces i fakt velice nejednoznačný. Postavit „pokrok“ proti „tradici“ je počínání mechanické, zjednodušující a konec konců k ničemu nevedoucí. Ba co víc – dnes přece dobře víme, že „osvícenský rozum“ nemá jen jedno vyústění, vyústění v technickém pokroku a materiálním blahobytu, ale také v racionalizaci, v „rozumném uspořádání“ zla na tomto světě. Ptát se – „Kde jsi byl, Hospodine, když se děly hrůzy v Osvětimi?“ – je demagogické a nepoučené. Problémem zla se křesťanství zabývá v tzv. teodiceji, a kdo o ní nic neví, ať se v té věci nejprve poučí. A za druhé – Osvětím a holokaust, zločin na našich „starších bratřích“, jak Židy nazval Jan Pavel II., byl mimo jiné produktem naplnění i selhání moderní racionality. Zločinec Eichmann přece žádnému Židovi neublížil, on jen organizoval – přesně podle principů moderní, kalkuluující racionality...

LÉPE SI NASLOUCHAT

Možná kdybychom si vzájemně lépe naslouchali a kdybychom se bez vypjatých emocí a dramatických gest vzájemně četli, nedocházelo by ke sváru, který samou svou podstatou může být nebezpečím pro evropskou kulturu a civilizaci. Nikoliv jen proto, že se vzdá křesťanské tradice, ale proto, že se jí vzdá nepoučeně, nekriticky a lehkomyšlně. S těmito myšlenkami někdy večer usínám a myslím na ty, v jejichž rukou je budoucnost tohoto světa.

Miloslav Petrušek

Autor je profesorem sociologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Mezititulky redakční.